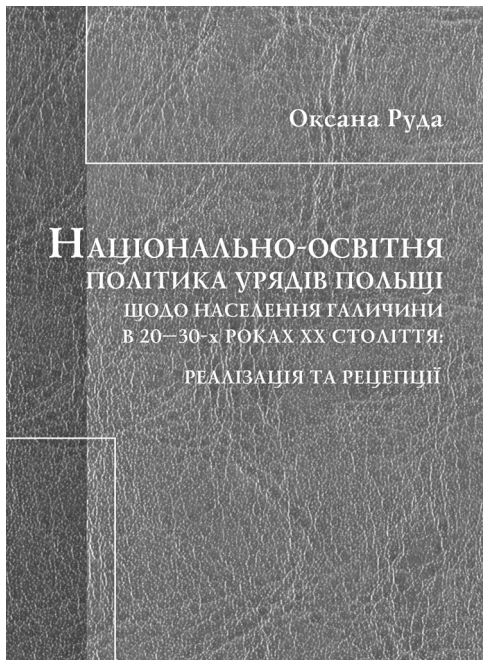

Любомир ХАХУЛА

*кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
відділу «Центр дослідження українсько-польських відносин»
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9954-9962>
e-mail: l.khakhula@gmail.com*

**[Рец.]: ОСВІТА ЯК ІНСТРУМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІТИКИ МІЖВОЄННОЇ ПОЛЬЩІ [на кн.]: Руда О.
Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення
Галичини в 20–30-х роках ХХ століття: реалізація та рецепції:
монографія / Національна академія наук України, Інститут
українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2019. 802 с.**

Досвід і практика освітньої політики України в останні роки актуалізували проблему національно-патріотичного виховання як чинника становлення громадянина, відповідального за розбудову суверенної, демократичної та правової держави. Багатство українських дорадянських національно-освітніх програм тісно пов'язане зі спадщиною тих держав, у складі яких перебували українські землі. Міжвоєнний період ХХ ст. для західного регіону позначився підпорядкуванням польському державно-політичному управлінню, а відповідно й національній та освітній політиці. Співіснування різних народів на теренах міжвоєнної Галичини, що входила до складу Польської держави, а почасти й спільне відстоювання своїх прав, зокрема у сфері національного шкільництва та збереження національної ідентичності, стало предметом наукової

монографії львівської дослідниці Оксани Рудої «Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини у 20–30-х роках ХХ століття: реалізація та рецепції», написаної на перетині політичної історії й історичної регіоналістики.

Дослідження складається з розширеного інформативного вступу, восьми розділів, побудованих за проблемно-хронологічним принципом, висновків, списку використаних джерел, списку скорочень та іменного покажчика. Кожен розділ присвячений окремій проблемі, що дало змогу проаналізувати головні аспекти національної, мовної та освітньої політики міжвоєнної Польщі щодо населення Галичини, її вплив на становище освітньої системи краю, а також ставлення місцевих українців, поляків, євреїв і німців до впроваджуваних змін.

У вступному розділі «Історіографія і джерельна база дослідження» подано критичний огляд праць українських, польських, німецьких, американських й ізраїльських учених із вказаної проблематики, а також джерельних матеріалів. Відзначаю, що історіографічна частина – вичерпна і фахова, враховує як попередні здобутки дослідників, так і найновіші студії.

Позитивне враження на читача справляє широка джерельна база. Насамперед варто відзначити опрацьовані 246 справ зі 46 фондів чотирьох українських архівів (Державного архіву Івано-Франківської області, Державного архіву Львівської області, Державного архіву Тернопільської області, Центрального державного історичного архіву України, м. Львів (ЦДІАЛ України)) та 204 справи зі 39 фондів шести польських архівних установ (Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, Archiwum Państwowe miasta Krakowa i Województwa krakowskiego, Archiwum Państwowe miasta Lublina, Archiwum Państwowe w Przemyślu, Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie). Не залишилися поза увагою авторки й матеріали з фондів відділу рукописів Львівської національної бібліотеки ім. В. Стефаника Національної академії наук України (ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України) та польських бібліотек (Archiwum Zakładowe Biblioteki Narodowej w Warszawie, Oddziału Rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie, Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie), які безпосередньо стосуються досліджуваної проблематики. Доповнюють джерельну базу документи особового походження (спогади, публіцистичні праці, епістолярна спадщина), а також міжвоєнні українські, польські, єврейські та німецькі періодичні видання. Методологічну основу дослідження склали найновіші теоретичні розробки в галузі міжнаціональних відносин, політики авторитарних урядів міжвоєнного двадцятиліття щодо національних меншин, локальної історії тощо.

У розділах «Галичина в контексті польської національної політики» та «Формування освітньої системи в Польщі» авторка порушила низку важливих проблем, пов'язаних із формуванням поліетнічної Польщі у 20–30-х роках ХХ ст., інтеграцією Галичини в польську державну систему, державною політикою в національній та освітній сферах, виробленням і реалізацією концепцій щодо врегулювання національного питання в Польщі, особливостями впровадження освітньої системи у краї, нормативно-правовим регулюванням становища національних меншин, міжнаціональних відносин у Галичині. Науковою новизною відзначаються підрозділи, у яких простежено реалізацію концепцій національного та державницького виховання в Галичині (С. 181–195), а також процес централізації шкільництва Польщі через формування Львівського шкільного округу (С. 195–208). На мою думку, вирізняє роботу персональний чинник: характеристики кадрового складу кураторії Львівського шкільного округу, зокрема кураторів, візитаторів, шкільних інспекторів, серед яких були й українці (С. 204–209). Як слушно зауважила О. Руда, основним завданням польської освітньої політики було формування у молоді національних меншин поль-

ської національної свідомості, недопущення домінування непольського населення на східних теренах, а також намагання зберегти тут мир і внутрішню безпеку, загрозою для якої, на думку польських урядовців, була поліетнічність східних земель (С. 176).

Оригінальності роботі додало й те, що, аналізуючи освітню стратегію польської влади, спрямовану на асиміляцію непольського населення та функціонування навчальних закладів, дослідниця порівняла освітню політику Польщі з відповідними заходами в Чехо-Словаччині, УСРР, Румунії щодо українських територій. Також приділено значну увагу аналізу особливостей розвитку українських, польських, єврейських і німецьких навчальних закладів як у Галичині, так і на інших теренах міжвоєнної Польщі.

У розділі «Особливості польської мовної політики в Галичині» висвітлено мовну політику польських урядів у 20–30-х роках ХХ ст. та її реалізацію в освітній сфері. Авторка простежила процес утравкізації державних і приватних навчальних закладів, покликаний не лише внормувати правову ситуацію у шкільництві національних меншин Галичини, а й асимілювати непольське населення краю. Попри те, що мовне питання в політиці польських урядів 20–30-х років ХХ ст. відоме дослідникам, О. Руда сфокусувала увагу на аналізі моделей та практик національного мовного законодавства в Центрально-Східній Європі (С. 233–236, 252–254), де показала необґрунтованість мовної політики польських урядів, яка була порушенням як конституційних, так і міжнародних норм забезпечення прав національних меншин. Авторка слушно відзначила, що мовна політика міжвоєнної Польщі була спрямована на закріплення статусу польської мови як державної та гарантування їй провідних позицій, що обмежувало суспільні функції регіональних і місцевих мов, зокрема української, та суперечило міжнародно-правовим зобов'язанням Польщі щодо національних меншин (С. 232, 240–252).

Науковою новизни монографії привніс також аналіз практики мовного утравкізму в Галичині та ставлення непольського населення до ідеї утравкізації шкільництва. О. Руда детально проаналізувала та порівняла ставлення до утравкізму українців, євреїв, німців краю, а також представників польського суспільства. Дослідниця обґрунтувала тезу, що найактивніше протидіяли запровадженню двомовного шкільництва місцеве українське та німецьке населення, яке, з одного боку, сприймало утравкістичні школи як засіб колонізації, а з другого – не погоджувалося на втрату попередніх здобутків в освітній сфері (зокрема з австрійських часів) (С. 265–276, 284–285). Натомість значна частина євреїв свідомо обирала для своїх дітей утравкістичні чи польськомовні школи, оскільки прагнула полегшити вступ у середні й вищі навчальні заклади, розширити перспективи їхньої майбутньої економічної та суспільної адаптації (С. 281–283).

Розгорнуту в часі картину політичної боротьби українських, польських, єврейських і німецьких політичних партій навколо питань освіти в міжвоєнній Польщі розкрито у розділі «Проблеми освіти в політичному дискурсі». Схарактеризувавши найголовніші тогочасні джерела, авторка дійшла висновку, що попри певні програмні відмінності польські політичні сили однаково відстоювали розширення мережі польськомовних навчальних закладів, піднесення рівня освіти у школах, підвищення кваліфікації педагогів тощо, натомість різнилися ставленням до шкільництва національних меншин: від визнання права дітей навчатися рідною мовою до повної ліквідації непольськомовних навчальних закладів (С. 322–343). Політична різновекторність була притаманна також для єврейської спільноти. Єврейські політичні

партії відрізнялися ідеологією, ставленням до місця релігії у навчальних закладах, визнанням ідишу чи івриту національною мовою тощо (С. 344–358). Німецькі політичні партії, які провадили культурно-освітню діяльність у Галичині, з огляду на спільність інтересів зосередили увагу на відстоюванні політичних і культурних прав німецького населення Польщі, розвитку національного шкільництва, а також зміцненні національної свідомості німецької спільноти та збереженні її національної самобутності (С. 360–371). Освітні й мовні інтереси українців Галичини найактивніше відстоювали політичні партії, які належали до національно-демократичного табору – вони переслідували подібні цілі у сфері освіти та застосовували подібні методи боротьби (організація віч, зібрань, відчитів, культурних заходів, виступи в сеймі й сенаті, внесення скарг і подань, пов'язаних із плебісцитовими акціями, звернення з протестами до Ліги Націй тощо) (С. 287–318).

Заслугує на увагу частина монографії, у якій проведено детальний аналіз політичної боротьби із вказаних питань у стінах польського парламенту. У ній комплексно досліджено відстоювання в сеймі та сенаті українськими, польськими, єврейськими й німецькими депутатами національних, мовних та освітніх прав населення, а також здійснено порівняльний аналіз парламентських виступів, політичних дискусій, подань й інтерпеляцій послів. Авторка зазначає, що українські, єврейські та німецькі депутати використовували парламентську трибуну для захисту основних прав своїх виборців, зокрема на навчання рідною мовою, вимагали розбудови мережі непольськомовних навчальних закладів, покращення матеріального становища педагогів, припинення утравкізації навчальних закладів, прийняття узгодженого з національними меншинами освітнього законодавства тощо. Спільність цих вимог, а також обмеження, встановлені в регламенті засідань сейму, сприяли налагодженню спільної діяльності українських, німецьких і єврейських послів, що виявилася у парламентській співпраці (внесення спільних подань, голосування). Ситуативним союзником українських парламентарів також були члени польських лівих політичних сил, які частково підтримували їхні вимоги. Цілком слушні твердження, що на висловлювання німецьких парламентарів впливали міждержавні відносини Польщі та Німеччини, а на риторику українських і єврейських послів – польсько-українські чи польсько-єврейські відносини.

У розділі «Роль культурно-освітніх товариств у формуванні національної свідомості галичан» проаналізовано діяльність українських, польських, німецьких та єврейських організацій у сфері оборони освітніх і мовних прав власних громад. Авторка аргументовано продемонструвала важливу роль українських культурно-освітніх товариств у консолідації населення до відстоювання власних мовних та освітніх прав, а також у протистоянні колонізації й утравкізації шкільництва (С. 473–507). Належну увагу приділено також просвітницькій діяльності польських організацій, спрямованій не лише на піднесення освітнього рівня населення, боротьбу з неписьменністю, а й на збереження польськості в Галичині та формування національної свідомості у місцевих поляків (С. 511–536). Достатньо ґрунтовно й доказово в монографії простежена роль єврейських культурно-освітніх товариств у формуванні системи єврейського приватного початкового та середнього шкільництва, а також у збереженні їхньої етнічної і культурної самобутності (С. 539–555). Треба погодитися з висновками О. Рудої щодо значного впливу німецьких просвітницьких товариств на розвиток національного приватного шкільництва, їх чималого внеску в ознайом-

лення німецького населення Галичини з традиціями та культурою власного народу, у збереженні їхньої національної ідентичності (С. 557–566).

В останньому розділі «Релігійний чинник у збереженні національної самобутності населення краю» розкрито роль Церков у просвітницькій роботі серед населення – як польського, так і національних меншин. Авторка зазначила, що в міжвоєнній Галичині діяльність греко-, римо-католицького, протестантського духовенства та представників юдейського визнання мала неабияке значення для піднесення освітнього рівня місцевого населення. Однак, якщо українське та німецьке духовенство дбало не лише про поширення освіти, а й про збереження національної ідентичності своїх вірних, то римо-католицькі священники поряд із цим намагалися також поширити колонізаційні впливи на представників національних меншин. Водночас єврейські релігійні групи й організації насамперед прагнули зберегти традиційну релігійну та звичаєву окремішність громади.

Змістовий і джерельний обсяг монографії, чітко сформовані об'єкт та предмет дослідження практично не залишають місця для суттєвих критичних зауваг. Хоча відзначу, що недостатньо розкрита в монографії проблема сприйняття національно-освітніх заходів польської влади локальними/національними спільнотами як в Галичині, так і на Волині, Сілезії, Віленському краї. У дослідженні не приділено належної уваги литовським національно-освітнім прагненням у межах політично-адміністративної системи Польської республіки. У роботі доречним був би порівняльний аналіз стійкості до асиміляції культурно-освітніх традицій українців, німців, євреїв, литовців.

Загалом монографія О. Рудої справляє надзвичайно позитивне враження як фаховим аналізом, так і значним обсягом залученого наукового матеріалу, що в підсумку дає можливість змалювати багатогранну картину становища національних меншин і характеристику національної освітньої політики урядів Польщі, політики, яка спричинила розколи й напруження у суспільстві та призвела до послаблення польської державності. Українська історіографія одержала солідну академічну працю, яка викликатиме інтерес не лише в істориків, а й юристів, педагогів, культурологів, політичних і державних діячів.